

Kormos Gyula

Sopron és környéke evangélikusainak orgonái

Sopron — II.*

Az 1884-ben épített új Walcker-orgona

Kormos Gyula mérnök (Sopron) a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem adjunktusa.

Aldörfer Keresztély működése idején cserélték le az akkori romantikus stílusnak már nem megfelelő 27 regiszteres barokk orgonát. A hangszert 1883-ban rendelték meg a württembergi Ludwigsburgban működő világhírű¹ E. F. Walcker & Co cégnél, melyet a Rupprecht család nagy összegű alapítványa tett lehetővé. A kétmanuális, pedálos 36 regiszteres orgonát 1884. január 1-ig, a templom felszentelésének 100 éves évfordulójára kellett volna elkészíteni, azonban addig az alapítványi tőke még nem érte el a szükséges összeget. Végül a hangszert az új iskolával együtt, 1884. május végén szentelték fel.² (Lásd a 236. lapon!)

Az orgonaépítés költsége 17.791 birodalmi márká volt. A templom stílusának megfelelő orgonaszekrény, melyhez a tervet a soproni reálistkola tanára, Karl Hauser készítette el, 2.600 márkába került. Így a Walcker-cég összesen 20.391 birodalmi márkát kapott. A pozitív mű szekrényét a soproni asztalosmester, Ludwig Hauser készítette el, míg az orgona aranyozását a szintén soproni Josef Habicht cége végezte.³ A 427-es opusz-számú Walcker-orgona diszpozíciója⁴ a következő volt:

* Az írás első részébe néhány szerkesztési hiba került, melyeket itt igazítunk ki. A szerzőtől és az olvasótól elnézést kérünk. (A szerk.) — A 69. jegyzet végéhez (72. lap) az alábbi kiegészítés tartozik: „Talán az 1805-ben Pozsonyban (?) kiadott könyv lehetett ez, melyet egy soproni leltár így említ: «Új Énekeskönyv. Kiadta a dunántúli aug. conf. tartó ev. Superintendentia Pos. 1805.» SL: VIII/62 58. kötet 60. lap 39. pont.” — A 137. jegyzetben (89. lap) valamint a 146. jegyzetben (92. lap) említett eredeti költségvetések nem kerültek a Függelékbe, a 166. jegyzetben (97. lap) szereplő árajánlatoknak pedig csak az olvasata található ott. — A 78. lap 6. mondata helyébe az alábbi szöveg került volna: „Később ezeket eltávolították, majd az alsó oktávot kromatikussá alakították át, s a három ékfúvó helyett új fúvót kapott az orgona. Végül 1957-ben a többi idegen sípsort is eltávolítva hangterjedelmét és regiszterszámát tovább növelték, pozitív műként hozzáépítettek egy használt 5 regiszteres csúszkaládát, valamint új kétmanuális játszóasztallal és új pedálszelládával látták el.” — A 100. lap utolsó mondata helyesen: „A kutatás során azonban a levéltári anyagból az orgonák további sorsát nem sikerült felderíteni.”

¹ Ebben az időben készítették a rigai dóm hatalmas, 124 regiszteres, négymanuális orgonáját is.

² Ld. 57. forrás 32!

³ Uo. 32.

⁴ Ld. 13. forrás 426., de ott az I. manuál két nyelvjátéka kimaradt. Az alább közölt diszpozíció Walckerék kézzel írott opuszkönyvének alapján készült, amelynek bal oldalán az egyes sípsorok

I. manuál, (C-f³ 54 hang)

Principal	16'	az alsó oktáv fából, a folytatás tiszta angol ónból a homlokzatban
Principal	8'	tiszta angol ónból („aus rein engl. Zinn“) a homlokzatban
Gemshorn	8'	az alsó oktáv fából, a folytatás ónból („Probzinn“)
Bourdon	8'	fából és fémből („Metall“)
Viola di Gamba	8'	ónból
Hohlflöte	8'	nyitott, fából
Quintatön	8'	ónból
Dolce	8'	az alsó oktáv fából, a folytatás ónból
Quinte	5 1/3'	ónból, alsó oktávja fedett
Octav	4'	ónból
Gemshorn	4'	ónból
Rohrflöte	4'	fémből
Octav	2'	ónból
Mixtur 6fach	2 2/3'	ónból
<i>Trompete</i>	8'	rácsapó, a nyelvek és kanalak sárgarézéből, a tölcsérek ónból
<i>Clairon</i>	4'	rácsapó, a nyelvek és kanalak sárgarézéből, a tölcsérek ónból

II. manuál (C-f³ 54 hang)

Bourdon	16'	fából, fedett
Principal	8'	ónból, a homlokzatban
Spitzflöte	8'	az alsó oktáv fából, a folytatás ónból
Liebl. Gedeckt	8'	fából, kettős ajakkal
Salicional	8'	az alsó oktáv fából, a folytatás ónból
Aeoline	8'	az alsó oktáv fából, a folytatás ónból
Flauto amabile	4'	fából, nyitott
Fugara	4'	ónból
Cornett 5fach	8'	g ⁰ -tól, ónból
<i>Fagott-Oboë</i>	8'	átcsapó, a nyelvek és keretek sárgarézéből, a tölcsérek ónból ⁵

elkészítésének időpontja is látható. E dokumentumot néhai Dr. phil. h. c. Werner Walcker-Mayer úr bocsátotta rendelkezésünkre. A soproni orgonára vonatkozó bejegyzések elején olvasható Altdörfer 1883. febr. 15-i levelének utasítása: „Principale und gemischte Stimmen möglichst kräftig intonieren“, azaz „a principálok és kevert játékok a lehető legerősebbre intonálандók“.

⁵ A tervezetben eredetileg esztergált fatölcsérek szerepeltek.

pedál (C–d¹ 27 hang)

Principalbass	16'	nyitott, fából
Violonbass	16'	nyitott, fából
Subbass	16'	fedett, fából
Quintbass	10 ^{2/3} '	fából ⁶
Octavbass	8'	nyitott, fából
Flötenbass	8'	nyitott, fából
Violoncello	8'	nyitott, fából
Octav	4'	ónból
<i>Posaunenbass</i>	16'	rácsapó, a nyelvek és keretek sárgarézből, a csizmák és tölcsérek fából
<i>Trompete</i>	8'	rácsapó, a nyelvek és keretek sárgarézből, a tölcsérek ónból

kopulák, segítők: I+II, P+I, P+II, tutti, forte, piano,
redőny a Fagott-Oboë részére.

Az orgona mechanikus traktúrával, a cég által feltalált, rugó nélküli, kúprend-szerű szelládákkal készült. Szélellátását egy központi fúvó (6 „piszton-”, azaz merítőfúvóval) és mindkét manuál számára egy kiegyenlítő-fúvó, valamint néhány, a szélcsatornákra szerelt lökésálló biztosította. Játzóasztala a nagy orgonaház előtt állt, a polírozott regiszterfalakon lévő húzókon a regiszterfeliratok különféle színű porcelántáblácskákon voltak olvashatók.

Ez az orgona a 30-as évekig az ország egyik legjobb orgonájának számított.⁷ Számos hazai és külföldi művész kereste fel, és valóban meglepéssel távoztak.

A számadások is azt bizonyítják, hogy a gondosan elkészített orgona harminc év alatt nem igényelt javítást. Mindössze 1894-ben és 1902-ben végeztek rajta egy-egy hangolást, s az 1902-es hangolás előtt kitisztították a hangszert.

Ekkor a már apja örökébe lépett Altdörfer Viktor volt az orgonista. Matematikatanári képesítése mellett orgona- és zongoraművészi oklevelet is szerzett, s kiváló zongoravirtuóz volt. Nagyobb és könnyebb billentésű orgonát kívánt, s az orgonálást szerette volna megkönnyíteni azáltal is, hogy a fúvót motorral látják el. 1911-ben a Walcker-cégtől árajánlatot kért az orgona

- IV. manuállal (8–10 reg.) mint távművel és III. manuállal (6–8 reg.) való kibővítésére;
- a pedálban egy Grand Bourdon 32' és az I. manuálban egy Tuba 8' regiszter beépítésére;
- a szükséges kapcsolók és kopulák kiépítésére;
- a manuálok g³-ig, a pedál f¹-ig való kibővítésére;
- elektropneumatikus traktúra kialakítására;
- és a fúvó Walcker-típusú elektromotorral történő ellátására.

⁶ „... gibt in Verbindung mit N° 27 [Principalbass 16'] den 32 Fuß Grundton.”

⁷ Az 57. forrás szerint.

Walckerék a fenti átalakításokért 22.000 márkát kértek vám és vámköltségek nélkül. Bár az orgona bővítése ügyében 1914-ig komolyan folyt a levelezés, az első világháború és az azt követő nehézségek miatt a munkálatok mégis elmaradtak.

1918-ban háborús célra elvitték a homlokzat ónsípjait,⁸ melyeket 1928-ban, némi javítási munka kíséretében, horgany sípokkal pótolta az Angster-üzem. Néhány hónap múlva Cezár Gyula soproni orgonaépítő nagyobb javítással igyekezett az orgona további hibáit megszüntetni.

A mai orgona története

Az új orgonista és karigazgató, Amminger Kálmán 1933-ban foglalta el beosztását, s már ezt megelőzően nagy lendülettel látott neki az orgona modernizálási tervének az orgonareform elveit szem előtt tartva. Tervezetében az 1884-ben épített orgona minden sípsorát felhasználta. Először a Walcker-céget kereste fel levelével, később a Rieger-, majd az Angster-orgonagyártól kért árajánlatot a bővítésre.⁹

Elképzeléseit végül az Angster-üzem valósította meg. 1943. decemberében kezdődött el az orgona átépítése Amminger 46 változatos tervezete alapján.¹⁰ A munkát a pozitívvval kezdték, majd 1944-ben a nagy szekrényben folytatták, s csekély megszakítással folyamatosan dolgoztak 1945. január 31-ig. Mivel a súlyos háborús helyzet miatt a munkát nem tudták befejezni, az orgona állapotról egy ideiglenes átvételi jegyzőkönyvet vettek fel, amely tanúsítja, hogy az orgona a tervezetnek megfelelően egy kis pneumatikus és egy nagy elektromos játékasztallal rendelkezik. A jegyzőkönyv felsorolja a síphiányokat és a pneumatikus összekötések hiányát is.¹¹ A hiányok pótlása után, 1948. augusztus 28-án az újra összehívott bizottság a munkát kifogástalan minőségben átvette.

⁸ Ld. 57. forrás 45!

⁹ A Walcker-cég 1930. május 1-én egy hárommanuális, 50–55 regiszteres, elektropneumatikus traktúrájú orgonára, valamint egy fúvómotor beépítésére adott ajánlatot. Az átépítés költsége 55 regiszter és két transzmisszió esetén 32.300 birodalmi márkát, míg az 50 regiszteres változatnál 28.200 márkát tett volna ki (Evl: Amminger-hagyaték).

Rieger 1935-ös, első tervezetében egy négymanuális, 49 regiszteres —23 régi változatot tartalmazó— pneumatikus hangszerre készített árajánlatot. A IV. manuál a II. manuál 5 sípsorának transzmissziója lett volna. E hangszerért (fúvómotorral együtt) 16.500 aranypengőt kért. (Ld. Evlt: Amminger-hagyaték!) A második Rieger-tervezet 1936-ban készült. A hárommanuális, 47 változatú diszpozíció kivitelezése, melyben mind a 36 régi regiszter szerepelt, 14.220 pengőbe került volna. A cég az I. és II. manuálhoz barkeremelőt, míg a III. manuálhoz és a pedálhoz új, tisztán pneumatikus traktúrárt javasolt. (Ld. Evlt: Amminger-hagyaték!)

Az Angster-gyár 1936. február 1-én két —egy 47 regiszteres és egy 42 regiszteres— pneumatikus traktúrájú változatot ajánlott. Az első tervezet 35, míg a második 34 régi regisztert vett figyelembe. A két tervezet kivitelezési költsége 21.630, illetve 19.786 pengő lett volna. (Ld. Evlt: Amminger-hagyaték!)

¹⁰ Evlt: az Amminger-hagyaték iratai.

¹¹ Mivel a pedál, a főmű és a redőnymű mindegyike három szelládán épült meg, csak az első szelládáig volt a traktúra elektromos, innen pneumatikus volt az összeköttetés.

Amminger (Szentgyörgyi) Kálmán azonban tovább dolgozott az orgona diszpozícióján, hogy újabb hangszínekkel bővítse a hangszert. 1956-ban már készen állt egy 50 regiszteres, később pedig egy 52 regiszteres terv, amit az idők folyamán sikerült is megvalósítania. Így az általa kialakított diszpozíció végül a következő lett (a *-al jelölt regiszterek 1948 után kerültek az orgonába):

pedálmű (C-f¹)

Mélyfödött*	16' (c ⁰ -f ¹ : 32')
Principálbasszus	16'
Kontrabasszus	16'
Subbasszus	16'
Quintbasszus	10 2/3'
Oktávasszus	8'
Födött fuvola	8'
Quinta	5 1/3'
Korálsíp	4'
Éjkürt	4'
Kornett 5 s.	2'
Harsona	16'
Trombita	8'

II., főmű (C-g³)

Principál ¹³	16'
Principál	8'
Zergekürt	8'
Burdon*	8'
Csőves fuvola	8'
Dulciana	8'
Oktáva	4'
Csúcsfuvola	4'
Kisfödött*	4'
Zúgósíp 2 s. ¹⁴	2 2/3'
Quinta*	2 2/3'
Felső oktáva	2'
Akuta 4 s.	1 1/3'
Fagott	16'
Trombita	8'

I., pozitívumű (C-g³)

Födött	8'
Quintadena	8'
Praestant	4'
Csőves fuvola	4'
Erdei fuvola	2'
Kiskvinta	1 1/3'
Cimbel 3 s.	1'
Görbekürt ¹²	8'
Tremolo	

III., redőnymű (C-g³)

Födött pásztorsíp	16'
Principál fuvola	8'
Viola di Gamba	8'
Éjkürt födött	8'
Aeolhárfa	8'+8'
Svájci síp	4'
Vájt fuvola	4'
Nazát	2 2/3'
Olasz principál*	2'
Cölöpfuvola	2'
Tercia	1 3/5'
Csengő fuvola	1'
Mixtura 5 s.	2'
Angolkürt	8'
Tölcsérregál	4'
Vox Humana*	8'
Tremolo	

¹² Átcsapó nyelv, korábban Fagott-Oboë.

¹³ Legalsó 7 db sípja fából készült, ezek 8'+5 1/3' akusztikus megszólalásúak, mégpedig a sípok homlokfalával közös falú fióksíppal.

¹⁴ Amminger 46 regiszteres korábbi tervezetében: 3×4'.

Az átépítés során Angsterék a Walcker-orgona gyakorlatilag összes sípját felhasználták,¹⁵ némelyeket levágva, egy-két félhanggal átrakva, illetve kiegészítve. Természetesen, a cég a sípok alaposan átintonálta, így azok karaktere csak elvéve őrizte meg a Walcker-féle hangzást. Új hárommanuális játszóasztal készült 1 sor szabad kombinációval és egy sor preparációval, a szokásos kopolákkal, csoportkapcsolókkal, s kapcsolókkal a nyelvekhez, a 16 lábasokhoz és a hengerhez. Sípjainak száma 3390 db volt. Még ma is ez a hangszer Magyarország legnagyobb evangélikus templomi orgonája.

Az orgona renoválása

Az orgona használata során derült ki, hogy a traktúra pneumatikus része és a nagy mechanikus kúpszelepek a megszólalásban olyan késést okoznak, amely a játékot jelentősen zavarja. Ehhez járult, hogy az átépítés után a membránok lassan előregedtek, a játszóasztalban érintkezési és mechanikus zavarok léptek fel, melyek bizonytalanná tették az orgona működését. A rendszeresen tartott orgonahangversenyek kiszolgálása végett¹⁶ pedig az orgona légellátása, diszpozíciója és intonálása is korrekcióra szorult, s egy 64 soros „Setzer”-kombináció beépítése is szükségessé vált.

A 80-as években tervek születtek az orgona felújítására, de a gyülekezetnek akkor még nem volt pénze erre. A végleges diszpozíciót, valamint a szükséges intonációs javaslatokat és műszaki megoldásokat Laborczy Erzsébet orgonista és Kormos Gyula mérnök javaslatai alapján Trajtler Gábor orgonaművész alakította ki.

Elsőként a játékasztal újult meg, de a hangszer felújítása csak 1995 januárjában kezdődhetett el. Több árajánlat beérkezése után választotta ki a gyülekezet a kivitelezőt, Jáky György orgonaépítő mestert. A felújítás során a teljes traktúra elekropneumatikussá lett átalakítva, megtörtént a szelládák és fúvók felújítása, valamint a szükséges diszpozíció-módosítás is a regiszterszám megtartása mellett. A hangszer sípjainak száma a terv szerint 3472 db.¹⁷ A regiszterbillékre egységesen a regiszternevek német elnevezései kerültek. Az orgona új hangképe:

¹⁵ Ld. e cikk szerzőjének ez irányú tételes felmérését kéziratban!

¹⁶ Evtl: KoZe.

¹⁷ A *Kisalföld* 1999. május 22-i száma „Embermesék” rovatában tévesen ötezer sípról olvashatunk.

Pedal (C-f²)

Prinzipalbass	16'	régi
Kontrabass	16'	régi
Subbass	16'	régi
Gedacktbass	16'	új
Quintbass	10 2/3'	régi
Oktavbass	8'	régi
Bassflöte	8'	régi
Hintersatz 2x	5 1/3'	régi sípokból
Choralbass	4'	új
Nachthorn	2'	részben régi sípokból
Pedalmixtur 4x	2 2/3'	részben új
Posaune	16'	régi
Trompete	8'	régi
Clairon	4'	régi sípokból

I., Positiv (C-g³)

Gedackt	8'	régi
Quintade	8'	régi
Praestant	4'	régi
Rohrflöte	4'	régi
Waldföte	2'	régi
Quinte	1 1/3'	régi
Scharf 3x	1'	részben új
Krummhorn	8'	új
Tremulant		

II., Hauptwerk (C-g³)

Prinzipal	16'	régi
Prinzipal	8'	régi
Rohrflöte	8'	régi
Gemshorn	8'	régi
Dulziana	8'	régi
Oktav	4'	régi
Spitzflöte	4'	régi
Quinte	2 2/3'	új
Oktav	2'	régi
Terzflöte	1 3/5'	régi sípokból
Mixtur 4-6x	2'	új
Zimbel 3x	1/2'	új
Fagott	16'	régi
Trompete	8'	régi

III., Schwellwerk (C-g³)

Gedacktpommer	16'	régi
Prinzipalflöte	8'	régi
Nachthorngedackt	8'	régi
Viola di Gamba	8'	régi
Vox Coelestis 2x	8'	régi
Oktav	4'	új
Schweizerpfeife	4'	régi
Nasat	2 2/3'	régi
Ital. Prinzipal	2'	régi
Blockflöte	2'	régi
Terz	1 3/5'	régi
Sifflöte	1'	régi
Mixtur 5x	2'	régi
Englischhorn	8'	régi
Vox Humana	8'	régi
Trichterregal	4'	új
Tremulant		

A felújítási munka 1996 szeptemberében befejeződött, amit orgonahangversennyel ünnepeltek meg. Sajnos, nem kerülhetett sor a művek egymástól független szélellátásának kialakítására, a pedál nagymértékű késésének megszüntetésére, s a nyelvsípsorok és más regiszterek intonálásának a korábbi tervek megfelelő kiigazítására.

A soproni evangélikusok orgonistái

Sopron kezdettől fogva igényelte a képzett orgonistákat. A város többször taníttatta őket külföldön —elsősorban Regensburgban—, így többnyire világot járt, művelt emberek voltak.

Meg kell őket különböztetnünk a kántoroktól, akik egy része ugyan tudott orgonálni, de fizetésben és beosztásban is —olykor méltatlanul— néha lényegesen az orgonisták mögé helyezte őket a kor értékítélete. A kántoroknak általában csak a XVII. századtól van önálló státuszuk. Leggyakrabban mint iskolai tanítók vagy gimnáziumi tanárok működtek, akiknek az iskolai énektanítás, néha a kórus betanítása, az ünnepi alkalmakkor és a temetéseken az ének vezetése és olykor az orgonista helyettesítése volt a feladata. Az orgonisták az istentiszteletek zenei szolgálatát látták el, így ők orgonáltak, ők vezették a kórust¹⁸ és a zenekart, amelyeket a legtöbb esetben ők is tanítottak be.

Alább csak az orgonistákat említjük, s a kántorok ismertetésétől eltekintünk, noha közöttük is voltak kiváló zenészek és zeneszerzők.¹⁹

Az átmeneti időszak orgonistái (1532–1606)

A reformáció korában szinte minden templomban hirdették az igét az új szeltemben prédikáló hitszónokok is. Így a több, mint 400 évvel ezelőtti orgonistákról ma már nehéz eldönteni, hogy milyen vallásúak voltak, megmaradtak-e a római katolikus hit mellett, vagy lutheránusoknak érezték-e magukat. Tekintettel arra, hogy ez idő tájt a városnak csak egy orgonistája volt, aki éppen a legfontosabb istentiszteleten, általában a Szent Mihály-templomban orgonált, e muzsikusokat mindenképpen az evangélikusok orgonistáinak is kell tekintenünk. Az egykori számadáskönyvek és jegyzőkönyvek mindenesetre neveiket és szolgálatukat megőrizték az utókor számára.²⁰ (A többi evangélikus istentiszteleti helyen az ekkor még státusszal nem rendelkező kántorok, segédkántorok töltötték be az énekvezető szerepét, s ha tudtak, orgonáltak is.)

Sundlich Gáspár 1532–1535 között,

Kneissel István 1535–1540 (?) április 6-ig volt orgonista, bár az 1540-es dátum téves lehet, ugyanis egy

Knauss nevű orgonistát az 1539-es számadáskönyv szerint 20 hetes próba-időre alkalmaztak. S mivel közben húsvétkor vendég orgonistát hívtak, így nagy valószínűséggel *Kneissel* 1538 végén már távozott állásából.

¹⁸ Az 1500-as évek elején még általában az iskolamester feladata volt a kórus vezetése.

¹⁹ Ld. 45. forrás 146! Payr Sándor a korai időszak orgonistáinak névsorát Gottlieb Gamauf egykori soproni lelkésznek (1803–1841) a városi és egyházi számadásokból, jegyzőkönyvekből kiírt jegyzéke alapján állította össze.

²⁰ Ld. 1. forrás 14–18., 22–23., 27–34., 368–369., továbbá 2. forrás 112., 115., és 45. forrás 146! Noha az orgonisták szinte kivétel nélkül németajkúak voltak, mégis —a szakirodalom eddigi gyakorlatának megfelelően— nevüknek egységesen a magyar megfelelőjét használjuk.

*Kellner Lőrinc*²¹ 1540–1549 között volt orgonista, aki 1543–1548 között adószedőként is dolgozott, s így a külső tanács tagja is volt. Jómódú lehetett, mert több ingatlanja, valamint regálja és virginálja is volt.

Antal mestert 1549. szeptember 25-én fogadták fel Kellner utódjául, ő azonban csak 1550. április végéig, mintegy 7 hónapig működött hivatalosan.

Pircker Ulrich 1551. július 4-től 1553-ig volt orgonistája Sopronnak. Münchenből jött, s a Szent János-templommal szemben volt a háza.

Gergely orgonistát 1553-ban alkalmazták, de fél évi szolgálat után maghalt.

Güntzel Lőrinc 1554. április 24-én állt szolgálatba, s valószínű, hogy 1556 közepéig volt állásban, ugyanis augusztusban már új orgonistát vettek fel. S mivel az új orgonista csak két évig tevékenykedett, 1558-tól ismét Güntzelt alkalmazták 1561-ben bekövetkezett haláláig.

Seibitz (Seibnicz, Seubnicz) *Pétert* 1556. augusztus 26-án vették fel, de két év múlva, 1558 Szt. György napján megvált állásától. Ő egyébként orgonaépítő is volt, akire (társával együtt) később a Szent Mihály-templom új orgonájának építését bízták. Ez nagy kitüntetésnek számított, hiszen az 1700-as évek végéig ezen vidék nagyobb városaiban szinte kizárólag külföldi orgonaépítőre bízták az új hangszerek építését.

Siessmilch Bertalan 1563 közepétől 1564 májusáig, majd

Zeyner (Zeiller, Zeillner) *János*²² 1564–1572 között volt Sopron orgonistája.

Urmannsfelder Lőrinc 1572-ben, utódja

Metzler Gábor Ferenc pedig 1573–74 között élvezte a Szent Mihály-templom orgonista-javadalmát.

1575-től 1582-ig nem maradt fenn feljegyzés az orgonistákról. Mivel ez egybeesik a két felekezet békés viszonyának felbomlásával, talán emiatt nem töltötte be senki sem az orgonista állást. Az ok természetesen az is lehetett, hogy egyszerűen nem volt erre alkalmas személy. A kieső időszakra mindössze egy utalás található: később, 1595-ben *Haunek Gábor* prédikátort azzal ajánlják a tanácsnak, hogy ő azelőtt —talán éppen ebben az időben— orgonista volt Sopronban.

Guldner Mátyás 1582-től 1584 szeptemberéig töltötte be az orgonistaállást, ezután Bécsújhelyre költözött, ahonnan mint orgonaépítőt hívták át Sopronba a Szent Mihály-templom orgonajavítási munkáinak befejezéséhez. Bár a két felekezet korábbi jó viszonya ekkorra már teljesen megromlott, mégis feltételezhető Guldner lutheránus mivolta: 1584-ben ugyanis éppen akkor távozott Sopronból, amikortól az evangélikus istentiszteletek mintegy 20 évre megszűntek.

²¹ Ld. 21. forrás 118., továbbá 22. forrás [2256] sorszám alatt 220!

²² Uo. [11897] 971.

Miután az evangélikusok vallásszabadságát a királyi rendelet megvonta, a soron következő orgonisták, úgymint *Herrenhandt János Kristóf* (1584–1586?), *Sturm István* (1591), *Fischer Lipót*²³ (1591–1596), *Akács István*²⁴ (1597–1598) és *Auerswald János Jakab* (1598–1605) katolikus szolgálatban álltak. Bár ez még nem jelenti azt, hogy mind valóban katolikusok voltak, hiszen Sopron evangélikusainak létszáma a tiltás ellenére is rohamosan növekedett.²⁵

Orgonisták az evangélikus egyház felvirágzásának és zenei fénykorának időszakában (1606–1781)

Az 1606-os bécsi béke a reformáció győzelmét jelentette, ettől kezdve már egyértelmű, hogy kik voltak az evangélikusok orgonistái.

*Pfarrkircher Szilveszter*²⁶ már hosszabb ideig, 1614–1629-ig volt az evangélikusok orgonistája. Fizetése, lakása és a hangszerek miatt sokat panaszkodott, így nem volt népszerű a városatyák előtt, akik már 1616–1618 között kifogásolták magatartását és hiányos tudását, sőt elbocsátását is szorgalmazták. Erre azonban nem került sor, bár közben volt jelentkező az állásra. A pályázót a tanács nem vette fel, talán azért, mert a közepes tehetségű *Pfarrkirchernél* is szerényebb képességű volt. *Pfarrkircher* gyakran lakodalmakban is muzsikált, de olykor már nem őt hívták meg. A tanács csak a megfelelő alkalomra várt, hogy elbocsássa, ugyanis még a tevékenysége alatt működő *Wigeleb Bálint* —jóllehet csak kántor volt— nemcsak színvonalas, de tevékeny muzsikusnak is bizonyult. *Pfarrkirchert* végül 1629-ben elbocsátották, s helyére egy kiváló muzsikus, *Rauch András* került.

*Rauch András*²⁷ (*1592, †1656) a Sopronhoz közel fekvő ausztriai *Pottendorf*-ban született. 1610-től 1625-ig *Hernalsban* (ma Bécs XVII. kerülete) működött. A vallásüldözés miatt volt kénytelen 1628-ban elhagyni a Bécs melletti *Inzenдорfban* betöltött orgonista állását, ahol az alsó-ausztriai evangélikus rendek alkalmazásában állott. Sopronban talált menedéket, itt 1629-től 1656-ban bekövetkezett haláláig volt orgonista. Amikor Sopronba érkezett, négy addig megjelent művének köszönhetően már ismert zeneszerző volt. Sopronban sem csak orgonistaként és karnagyként, hanem zeneszerzőként is működött, akinek számos városi ünnepélyen, hangversenyen, sőt még az 1634-es soproni országgyűlésen is —a király és más előljárók előtt— felcsendültek alkalmi kompozíciói. Soproni tevékenysége alatt *Nürnbergben*, *Bécsben* és *Luzernben* is megjelentek művei. 1643. március 30-án szerzett polgárjogot. Sajnos, gazdag

²³ A 2. forrás 117. szerint *Vischer* néven szerepel.

²⁴ A 22. forrás [58] 20. szerint *Agatsh*, de a 45. forrás szerint *Akách*.

²⁵ Ld. 1. forrás 27–30!

²⁶ Uo. 42–44., 50. és 45. forrás 249., 255.

²⁷ Ld. 1. forrás 50–53., 58–66., 68., 74–79.; 20. forrás 63–112. lapok; 22. forrás [8622] 726.; 37. forrás II. kötet 489.; 42. forrás 11. kötet 25–26.; 54. forrás 3. köt. 186. és 55. forrás III. köt. 190., valamint e cikk *Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben* c. fejezetében!

zeneszerzői terméséből alig maradt fenn valami. Az ő működésével kezdődött el a soproni evangélikusok zenéjének virágkora. Minden bizonnyal ő Sopron eddigi legrangosabb evangélikus zeneszerzője.

*Psyllius Lukács*²⁸ (*?, †1685) a csehországi Deutschbrod (Znaim) városából származik. 1638(?)–1648 között a soproni gimnáziumban tanult. Gimnazistaként tagja az énekkarnak, majd később a zenekarnak is. A tanács által adott útiköltségen 1648-ban külföldön végez zenei tanulmányokat. 1649-től a gimnázium tanára és ismét a zenekar tagja. 1656-tól haláláig az evangélikusok orgonistája, karmester és zeneszerző. Művei nem maradtak fenn, egyedül arról a motettájáról van tudomásunk, amit a városnak ajánlott. Csaknem 30 évig tartó működése alatt megőrizte az evangélikus egyházzene Rauch munkássága nyomán kialakult magas színvonalát, sőt, a zenei élet az ellenreformáció során, a templomok visszaadását követően is tovább virágzott.

*Wohlmuth János*²⁹ (*1643, †1724) Ruszton született, középiskoláit Sopronban végezte, ahol zenét is tanult és a zenekarnak is tagja volt. 1663–1665 között Boroszlóban az Elisabethaneum diákja volt. 1665-től 1667-ig a wittenbergi egyetemen tanult, majd Lange Sámuel lipcei superintendens meglátogatása után visszaköltözött szülővárosába, Rusztra. 1667–1674 között a ruszti iskola rektora volt. Ekkor nagybátyja, Kusser János is Ruszton dolgozott kántorként. Ezután Regensburgban magánórákból élt. 1686-ban a soproniak felajánlották neki az orgonista állást, amelyet ő ez év áprilisában el is fogadott. Emellett ének- és zeneoktatást is végzett. 34 éven át szolgálta kiváló képességeivel egyházát. Nagyszámú magántanítványa között Eszterházy Pál nádor és főispán (maga ugyancsak kiváló muzsikus) két gyermekét, Mihályt és Gábort is oktatta virgináljátékra. Minden bizonnyal gazdag zeneszerzői terméséből csak kevés műve maradt fenn. 1720-ban Knogler Dánielnek adta át az orgona kulcsait, 1721-ben pedig iskolai állásától is megvált gyenge látása miatt. Haláláig, 1724-ig nyugdíjasként élt Sopronban.

*Knogler Dániel*³⁰ (*1699, †1772)³¹ 1718-ban a soproni gimnázium és kórus tagja, amikor a konvent Regensburgba küldte zenét tanulni, hogy majd 1720-ban a megromlott látású Wohlmuth János méltó utódja lehessen. 1740. április 11-én esküszik fel soproni polgárnak. Egyházát 52 éven át szolgálta mint orgonista és karnagy. Regensburgban nagy hatást tett rá Christoph Stolzenberg, aki a regensburgi evangélikus gimnázium tanára volt, és a gyülekezet zene-

²⁸ Ld. 1. forrás 71–72., 79–80., 94–95., 98–99., 371.; 20. forrás 95–96.; 22. forrás [1828] 184., továbbá 54. forrás 3. köt. 161. és 55. forrás III. köt. 158. lap, valamint e cikk *Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben* c. fejezetében!

²⁹ Ld. 1. forrás 83., 99–101., 107., 110., 198., 372.; 15. forrás 20–21.; 22. forrás 961.; 42. forrás 3. köt. 1568, 13. köt. 1072.; 47. forrás; továbbá a 54. forrás 3. köt. 666. és 55. forrás III. köt. 671. lap, valamint e cikk *Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben* c. fejezetében!

³⁰ Ld. 1. forrás 110–121., 375., továbbá 22. forrás [2602] 252., valamint e cikk *Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben* c. fejezetében!

³¹ EvHa: 1772/30. március 7/10-i bejegyzése alapján 72 évet és 4 hónapot élt. Születési dátumát nem sikerült fellelni, ez azonban az előbbi bejegyzés alapján megbízhatóan számítható.

igazgatójaként hét évfolyamnyi kantátát komponált. Valószínűleg Knoglernek köszönhető, hogy Stolzenberg³² műveiből több, mint 110 található a soproni evangélikus könyvtár kottatárában, amelyeket teljes bizonyossággal rendszeresen előadtak. Knogler tevékenysége alatt a kantátaéneklés virágkorát élte Sopronban.³³ Hétről hétre más-más művek —nem csak kantáták— csendültek fel a templom karzatán.

Orgonisták a felvilágosodástól napjainkig (1781–2001)

*Seybold István*³⁴ (*1753?, †1831) Knoglert már betegsége idején is helyettesítette, de csak több hónappal Knogler halála után, 1772. december 28-án nevezte ki a konvent. Az ének- és zenekar vezetését valamint az énekesek be-tanítását azonban teljesen Wanko András kántorra bízta. Csak a templom felépítése után vezényelte Seybold őket, de sajnos nem sokáig, mert a konvent rövidesen felszámolta mindkét együttest.³⁵ A polgárjogot 1794-ben szerezte meg. 1826-ban az egyházi zeneiskola megalapítására kiírt pályázaton ő is indult, a konvent azonban —elismerve érdemeit— korára való tekintettel mégsem órá bízta a zeneiskola vezetését. Öt évvel később, 78 éves korában hunyt el.³⁶

Süssmann Károly Vilmos csak 1835 augusztusától volt orgonistája a gyülekezetnek. Seybold után 1830-tól ifj. Wanko András kántor működött helyettes orgonistaként.³⁷ Süssmann, aki énektanár is volt, énekegyüttesével a soproni Zeneegyesületben, a líceum dísztermében mutatkozott be, azonban a társulás további sorsáról nem tudunk. Ifj. Wanko halála után, 1840. szeptember 11-től átvette a kántori teendőket is, s e hármassal minőségben 1846. augusztus 9-ig működött.³⁸

*Altdörfer Keresztély*³⁹ (*1825, †1898.) gutenbergi születésű orgonista és zeneszerző. A gyülekezet az akkor Esslingenben élő Altdörfert is felkérte, hogy pályázzon a megüresedett orgonistaállásra. A meghirdetett pályázaton 7 jelentkező közül őt választották⁴⁰ meg Süssmann utódjául. 1847-től működött

³² Az 1. forrással ellentétben a néhai Stolzenberg-kutató, Jürgen-Peter Schindler szerint nevét „Stoltzenberg”-nek írta, mely változatot az 54. forrás is említi.

³³ Ld. 1. forrás 111!

³⁴ Ld. 1. forrás 121–122., 176–180., 202–205., 378., továbbá 22. forrás [10155] 845., valamint EvHa VI. köt. 125., 1831. május 30!

³⁵ 1. forrás 178.

³⁶ EvHa: 1831. május 30., 76. pont, 125.

³⁷ Nem Bitroff volt az orgonista, mint ahogy azt Rusznyák Ferenc említi, amikor a soproni orgonistákat kéziratában felsorolja (Evl't), vagy ahogy ezt Papp József: *A soproni evang. tanítóképző-intézet története 1858–1908*. Sopron 1908. c. kiadványában említi, hiszen a KR szerint ilyen címen más vette fel ezen évek alatt mind az orgonista, mind a kántor fizetését.

³⁸ Ld. 6. forrás 42.; Evtl: 1834–1846. évi KR! Az EvHa adatai között 1874-ig nem derült ki halálának napja.

³⁹ Ld. 6. forrás 43–44., 37. forrás I. köt. 26., 54. forrás 1. köt. 42–43., 55. forrás I. köt. 59., valamint e cikk *Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben* c. fejezetében!

⁴⁰ Evtl: KR 1846. dec. 17. és I. 766. pályázati iratok.

Sopronban mint evangélikus egyházi orgonista és karigazgató. A soproni „Dal-fűzér” férfikar megalapítója és karnagya volt. Ő szervezte meg az első országos énekkari találkozót. A soproni Zeneegyesület számos hangversenyét ő vezényelte. Többször fellépett templomi kórusával világi hangversenyeken, ahol népdalfeldolgozásokat —köztük saját műveket is— énekeltetett. Főleg férfikari műveket komponált. Bartók Béla első önéletrajzában azt írta, hogy Altdörfer Keresztély volt felfedezője, amikor gyermekként Nagyszőlősen megismerte. Az evangélikus templom 1884-ben épített, messze földön híres Walcker-orgonája az ő útmutatásai szerint készült.

*Altdörfer Viktor*⁴¹ (*1860, †1940) orgonista és zongoraművész, Altdörfer Keresztély fia. Első nyilvános zenei szereplése 13 éves korában volt. Zenei tanulmányait Bécsben és Lipcsében végezte, ahol zongora- és orgonaművészi oklevelet és matematika tanári diplomát szerzett. 1887-ben apja utódként, nyilvánosan meghirdetett pályázaton került a soproni „*orgonista és kántori állomásra*”.⁴² Nemcsak mint orgonista és karnagy működött, hanem mint zenepedagógus is. A soproni Zeneegyesület több nagyszabású hangversenyét ő vezényelte. Néhány éven át a soproni Zeneegyesület ének- és zenekarát is vezette. Számos zongorahangverseny szólistája volt. Rendkívüli improvizációs képességgel rendelkezett, korárelőjáték rögtönzései emlékezetesek maradtak. Altdörfer Viktor sokat tett Bach zenéjének újjáélesztéséért. Peschko Zoltán őt tartotta a legjobb magyar orgonistának.⁴³

Amminger (Szentgyörgyi) Kálmán (*1903, †1976) Pozsonyban született, tanítóként 1925-ben kezdett Sopronban dolgozni, majd 1933-ban vette át Altdörfer Vikortól az orgonista és karigazgatói feladatokat. Már fiatal tanítóként sokat foglalkozott orgonákkal. Szoros kapcsolatot tartott az akkori legismertebb hazai orgonistákkal. Amikor az orgonista-teendőket átvette, a gyülekezet vezetőségénél kezdeményezte az orgona modernizálását és bővítését az orgonareform elvei alapján. Ennek eredményeként 1948-ban készülhetett el a régi sípok felhasználásával egy hárommanuális hangszer. Egyházi funkciói mellett gyakran adott orgonahangversenyt, melyeken a legnagyobb Bach-, C. Franck-Widor-, Guilman- és Liszt-művek is elhangzottak.⁴⁴ Turistáknak először ő tartott rendszeresen orgonahangversenyeket; ezt a hagyományt az utána következő orgonisták is folytatták 1987-ig. 1974-ben vonult nyugállományba.

Valtynyi Gábor (*1945) gyermekkori zenei tanulmányait a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolában Gergely Ferencnél folytatta, majd egy évet elvégzett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola karvezetés szakán Soproni József, Fasang Árpád, Szőnyi Erzsébet, Bárdos Lajos és Maros Rudolf tanítványaként. 1964-ben a budapesti Fasori evangélikus gyülekezet orgonista-karnagya lett, ezzel párhuzamosan a kántorképzőn is tanított. Eközben egy nyáron

⁴¹ Ld. 6. forrás 51–60.; 37. forrás I. köt. 26.; 54. forrás 1. köt. 43., valamint 55. forrás I. köt. 59!

⁴² Ld. 56. forrás 56!

⁴³ Ld. 12. forrás 119–120!

⁴⁴ Evtl: Amminger-hagyaték.

a drezdai Kirchenmusikschule-ban Christoph Albrechtnél hospitált, s tanulmányozta a szászországi barokk hangszereket valamint a Jehmlich-orgonagyár munkálatait. 1970-ben elvégezte a Teológiai Akadémiát, majd Sopronban helyezkedett el mint orgonista és egyházmegyei segédlelkész. 1971-től a Győr-Soproni Ev. Egyházmegye zenei előadója lett, 1975-től a Nemzetközi Himnológiai Munkaközösség (IAH) tagja volt. 1977-től az Országos Filharmónia művésze. Az MTA Zenetudományi Intézetének megbízásából elkészítette a soproni ev. egyház régi kottatárának jegyzékét, ennek során fedezte fel Wohlmutth János egyetlen fellelhető egyházi zeneművét (Miserere), valamint Stolzenberg elveszettnek hitt kantátáit. 1978-tól polgári foglalkozású lett, de továbbra is rendszeresen hangversenyezett.⁴⁵

Laborczi Erzsébet (*1954) organatanulmányait Trajtler Gábornál végezte, majd 1979-től lett a soproni evangélikus templom orgonistája. Működése során rendszeresen adott orgona- és kórushangversenyeket. Új énekkart szervezett, amellyel a nagyobb ünnepi istentiszteleteken végzett szolgálatok mellett számos hangversenyt adott Sopronban és az országban. Hazai fellépésein túl két finnországi, egy észtországi és egy berlini hangversenykörüton vett részt kórusával.⁴⁶ 1991-es távozása után elvégezte a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola ének-egyházzene szakát, majd a gráci Universitát für Musik und Darstellende Kunst egyházzene szakán képezte tovább magát. 1996 óta a Berzsényi Dániel Főiskolán egyházzene-irodalmat és orgonajátékot tanít.

Róth Márton (*1973) zenei tanulmányait Hartán kezdte, majd Kalocsán folytatta, később Szegeden a Zeneművészeti Szakközépiskolában zongora- és orgona szakon tanult. 1991-ben elkezdte a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Szegedi Konzervatóriumának orgona szakát, miközben felvételt nyert a bécsi Universitát für Musik und Darstellende Kunst evangélikus egyházzene szakára, ahol orgonálni Hans Haselböcknél, majd Peter Planyavskynál tanult. 1998-ban a művészetek magisztere címmel végzett. 1998 óta a soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Líceum énektanára, 1999 óta az evangélikus templom orgonistája.⁴⁷

Zeneszerzők a soproni evangélikus gyülekezetben

A reformáció időszakából oly kevés zenei irat és feljegyzés maradt fenn, hogy ezek alapján ma már nem állapítható meg teljes bizonyossággal: voltak-e akkoriban a lutheránus szellemű muzsikuskok között zeneszerzők? Azonban abban az időben a képzett muzsikuskok nagy része —akik nélkül az evangélikus egyházi zene felvirágzása aligha lett volna lehetséges— a kor gyakorlatának megfelelően értett a zeneszerzéshez is. Sajnos, az idők folyamán a kották je-

⁴⁵ Valtinyi Gábor közlése alapján.

⁴⁶ Evtl: KoZe.

⁴⁷ Róth Márton közlése nyomán.

lentős részének nyoma veszett, sok fennmaradt kompozíciónak pedig a szerzőjét nem sikerült azonosítani. Mégis, számos forrás igazolja a soproni muzsikusok zeneszerzői tevékenységét.

A barokk kor zeneszerzői

Holzhauser Farkas (*?, †1638) az alsó-ausztriai Pürbachból származik, s előzőleg Kőszegen működött tanítóként. 1630-ban, Wigeleb Bálint halála után —talán az akkor már Sopronban működő Rauch javaslatára— őt vették fel a kántori állásba. Wigeleb hagyatéki leltárában már szerepel Holzhauser egy műve, melynek azóta nyoma veszett. Holzhauser alig több, mint egy évig tartó tevékenysége után egy bárótól magántanítói állásra kapott meghívást, azonban 1634-ben visszatért soproni kántori állásába, ahol 1638-ban bekövetkezett haláláig működött.⁴⁸

Rauch András (*1592, †1656) életrajzát az orgonisták között ismertettük. Zeneszerzői munkásságával itt külön nem foglalkozunk, mivel személyét nemcsak a hazai, de a külföldi zenei lexikonok (MGG) is részletesen tárgyalják. Működése alatt az evangélikus egyház zenéje európai színvonalat ért el.⁴⁹

Psyllius Lukács (*?, †1686) a soproni gimnázium tanáraként és az evangélikusok orgonistájaként zeneszerzéssel is foglalkozott, műveit azonban nem ismerjük. Mindössze arról a motettájáról maradt fenn levéltári dokumentum, amelyet —Rauch szokását követve— 1660-ban juttatott el jókívánságaival a városi tanácsnak.⁵⁰ Ha művei kiadására gondolt is, 1673-tól az ellenreformáció miatt erre már nem volt lehetősége.

*Capricornides (Capricornus) Sámuel*⁵¹ (1629?, †1665) 1640-ben még az evangélikus gimnázium kórusának a tagja volt. A soproni anyakönyvek hiányában nem tudjuk, hogy pontosan meddig maradt Sopronban, komponált-e a kórus vagy a zenekar számára. 1649-től Pozsonyban házitanítóként működött. Neve azonban mindenképpen említésre méltó, ugyanis 1651–1657 között a pozsonyi egyház zeneigazgatója lett, majd Stuttgartban elnyerte az udvari karmesteri állást, ahol híres zeneszerzővé vált.

*Kusser János*⁵² (*1626, †1695) 1649–1653 között a körmöcbányai egyház segédkántora és az iskola zenetanára volt. Kortársai jó muzsikusnak tartották. Valamikor 1653–1655 között, Rauch működésének utolsó éveiben érkezett Sopronba. A gyülekezetben 1657-ig működött tanárként, kántorként és zene-

⁴⁸ Ld. 1. forrás 45., 53–58., 68., 370.; 2. forrás 190. lap, valamint e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében!

⁴⁹ Ld. 20. forrás 63–112.; 42. forrás 11. köt. 25–26.; 54. forrás 3. köt. 186.; 55. forrás III. köt. 190., valamint e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében!

⁵⁰ Ld. 1. forrás 80., 371.; 20. forrás 96.; 54. forrás 3. köt. 161., valamint e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében!

⁵¹ Ld. 1. forrás 70., 71., 76., 371., 623.; 42. forrás 2. köt. 818–821!

⁵² Ld. 1. forrás 75–76., 80., 99., 102., 371.; 42. forrás 2. köt. 818. és 7. köt. 1913.; 54. forrás 2. köt.

szervezőként. Mivel Pozsonyban Capricornus Stuttgartba költözésével a zeneigazgatói állás megüresedett, 1657 tavaszán Pozsonyba költözött, ahol 1672-ig látta el e tiszteket. 1672–1674 között Ruszton volt kántor, majd az ellenreformáció miatt ő is Stuttgartba távozott.

*Kern Tóbiás*⁵³ evangélikus gimnáziumi tanár és zeneszerző volt. Igen keveset tudunk róla. Csatkai Endre történész kutatásai tárták fel, hogy szerzeményéért 1657-ben a ruszti gyülekezet pénzbeli elismerésben részesítette, sőt a rusztiak a szólamok bekötésére is áldoztak. Szenvedélyes, szabadszájú ember lehetett, mert I. Lipótra tett csúf megjegyzéséért, illetve esküvője éjszakáján más zenészekkel együtt elkövetett éjszakai trombitálásáért börtönbüntetést kapott. Mivel Sopronban 1657–1672 között 5 évig működött, nincs okunk feltételezni, hogy gimnáziumi tanári működése során felhagyott volna a komponálással.

*Schubert János*⁵⁴ evangélikus lelkész —Schubert Pál evangélikus lelkész fia— már 1631-ben tagja volt a zenekarnak. Apja temetésére 1649-ben az iskola rektora egy „Euthanasia” című gyászódát írt, amelyet ezúttal nem Rauch András zenésített meg, hanem Schubert János. Műve nyomtatásban is megjelent. A szoprán és alt szólóra, két 2–8 szólamú vegyeskarra írt kompozíció számozott basszussal ellátott kísérettel rendelkezik. A homofón szerkesztésű egytételes művet az Országos Széchenyi Könyvtár őrzi.

*Wohlmuth János*⁵⁵ (*1643, †1724) életrajzát az orgonisták között felvázoltuk. Minden bizonnyal gazdag zeneszerzői terméséből csak kevés műve maradt fenn. Egyetlen ismert egyházi műve az 1696-ban komponált 5 szólamú zenekari kíséretes Miserere. Tudunk zsolnárfeldolgozásairól is, mivel címlapjai, illetve zsolnárszövegeinek másolatai töredékesen fennmaradtak. Neki tulajdonítható a Stark-féle virginálkönyv is.

*Grünler (Gründler) Gottlieb*⁵⁶ (*1668, †1731) Regensburgban született, de Sopronba Pozsonyból jött 1687 körül, fiatal házasként. 1693-tól Wohlmuthtól átvette a diszkantisták tanítását. Kántorként közel annyi fizetést kapott, mint Wohlmuth János, ami nagy elismerést jelentett. 1717-ben, a reformáció 200 éves emlékünnepeére, Dobner Ferenc „Wie alt ist Luthers Lehr?” kezdetű szövegére komponált egy áriát zenekari kísérettel, melyet az evangélikus konventnek dedikált, s amelyért szép tiszteletdíjat kapott. Sajnos, a mű sorsa és Grünler további zeneszerzői tevékenysége ismeretlen. 1726-ban egészségi állapota megromlott, s 63 éves korában elhunyt.

Russ (Ruess) János Kristóf (*1677, †1750) 1686-ban Wohlmuth János fiával együtt mint diszkantista működött az együttesben, tíz évvel később már hegedűsként szerepelt a zenekari tagok között. Név szerint 1696-ig említik a számadáskönyvek. Az I. József halála alkalmából 1711-ben tartott gyászistentiszte-

⁵³ Ld. 1. forrás 82–83., 279., 371!

⁵⁴ Uo. 58., 74–75., 81., 82., 83., 323., 325., 371.; 18. forrás 3.; 22. forrás 829.

⁵⁵ Uo. 99., 107., 549., továbbá 42. forrás 3. köt. 1568. és 13. köt. 1072., valamint e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében.

⁵⁶ Ld. 1. forrás 100., 104., 109., 111–112., 114., 373!

leten hangzott el egy műve. Életről és zeneszerzői tevékenységéről csak annyit tudunk, hogy a zenekarban 1686–1716 között játszott, s 72 éves korában „Hochchordirector”-ként halt meg.⁵⁷

Knogler Dániel⁵⁸ (*1699, †1772) orgonista és karnagy pályája mellett zeneszerző is volt. Bár egyetlen műve sem jelent meg nyomtatásban, valószínű, hogy a soproni kottatárban található sok névtelen kantáta jó részének ő a szerzője. Rendszeres zeneszerzői tevékenységének bizonyítéka az a konvienti jegyzőkönyv, melyben a konvent Knoglert Wohlmann kántorral kibékíteni igyekszik: „... a művek előadásában havonként váltsák egymást [...] Knogler, mint idősebb, az egész hónapban át vezényelje saját és mások műveit, a következő hónapban pedig ugyanezt tegye a kollégája.”⁵⁹ (Ábra a 370. oldalon.)

Wohlmann Sámuel⁶⁰ (*1710, †?) szülei 1723-ban hozták Sopronba diáknak. 1723–1724 között diszkontistaként, majd 1725–1730 között tenoristaként említik. 1743-ban szerzett polgárjogot. 1732–1746 között a gyülekezet kántora. Heves természete és szakmai féltékenysége miatt összetűzésbe került Knogler Dániel orgonistával. Más alkalommal lelkész főnökét is durván megsértette, azonban a jegyzőkönyv szerint „e faragatlan és gögös ember ez esetben mégsem bocsátották el”. 1746 februárjában lemondott állásáról és távozott Sopronból. Boroszlóban hunyt el. A soproni kottatárban fennmaradt sok korabeli névtelen kantáta szerzőjeként Knogler mellett Wohlmann jöhet számításba. Egy négy-szólamú, zenekari kíséretes Kyriéje és Gloriája, valamint a még tenoristaként 1728-ban számozott basszussal összeállított korálkönyve Sopronban fennmaradt.

Koseck Mihály⁶¹ (*1719?, †1767) a soproniak meghívására 1746-ban érkezett Regensburgból kántornak. Koseck 22 fennmaradt műve között 4 kantáta található a soproni kottatárban. 1759-ben betegsége miatt lemondott állásáról, s csak az esti istentiszteleteken orgonált haláláig.

A XIX. és XX. század zeneszerzői

Altdörfer Keresztély⁶² (*1825, †1898) mint orgonista és karigazgató 1847-től működött a gyülekezetben. Főleg férfikari műveket írt és evangélikus korálokot harmonizált. Ő szerkesztette a dunántúli evangélikus egyházkerület 1873-ban megjelent —széles körben elterjedt, több kiadást megért— korálkönyvét. Egyházi műveken túl népdalfeldolgozásai is ismertek voltak.

⁵⁷ Ld. 1. forrás 100., 105., 108., 372! EvKe: 1677. szept. 30. és EvHa: 1750. febr. 15.

⁵⁸ Ld. 1. forrás 118–119., 375. lap, valamint e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében!

⁵⁹ Nem Knoglerben volt a hiba, ő legfeljebb csak türelmét veszthette a nála fiatalabb Wohlmannel szemben, akinek durvaságát egy későbbi jegyzőkönyv is megörökítette. Ld. Kjkv 1741. nov. 25!

⁶⁰ Ld. 1. forrás 112., 114–115., 118–120., 375., 549., 610.; 22. forrás [1746] 960!

⁶¹ Ld. 1. forrás 112., 114., 116–118., 120–121., 377., 387., 455–460!

⁶² Ld. 3. forrás, továbbá e cikk *A soproni evangélikusok orgonistái* c. fejezetében!

*Kapi Gyula*⁶³ (*1850, †1923) nyolc éves korában elvesztette szüleit és három testvérét. Rokonai és pártfogói nevelték, többek között Pálffy József, a soproni Tanítóképző-Intézet alapítója. A soproni Líceumban kitűnő tanuló volt, zenei tehetsége már korán megmutatkozott. 14 éves korában zenetanítással enyhítette anyagi gondjait. Minden vonós hangszeren játszott, de zongorán és orgonán mesteri fokon. Középiskolai tanulmányai után a soproni Tanítóképző-Intézetben megszerezte a tanári diplomát, ahol közben 1869-től segédtanár, majd 1872-től az intézet rendes tanára volt. 1873–1874 között Lipcsében és Zürichben folytatott tanulmányokat, majd 1882-ben az Tanítóképző-Intézet igazgatójává nevezték ki. Itt 1905-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig dolgozott. Az első világháborút követő tanárháány miatt még ingyenes óraadó tanárként felajánlotta segítségét. Jóval Kodály és Bartók előtt foglalkozott népdalgyűjtéssel. Nagyarányú egyházzenei reformot hajtott végre, különösen a kántorképzés terén. Pedagógiai tevékenysége és írásai mellett igen termékeny zeneszerzőnek is bizonyult. Orgonaiskolát írt, összhangzattani gyakorlókönyvet szerkesztett, prelúdiumos gyűjteményt adott közre. Kóruskiadványaiban több mint 50 saját kompozíciója (mintegy fele férfikari mű) jelent meg, de nagy számú világi szerzeménye, valamint gyűjteményei és feldolgozásai is bizonyítják zeneszerzői sokoldalúságát. Egyik legmaradandóbb alkotása és munkásságának csúcsa mégis az 1912-ben megjelent korálkönyve, mely ekkor a leghaladóbb zenei elveket képviselte. Korálkönyvében a magyar, német és szlovák gyülekezetek dallamait igyekezett országosan egységessé tenni, meghagyva néhol a választás lehetőségét is. Ez a korálkönyv volt az alapja az 50-es években megjelent korálkönyv első kötetének is, amely szintén nagy népszerűségnek örvendett.

*Kárpáti Sándor*⁶⁴ (*1872, †1939) kőszegi születésű. Elemi és polgári iskoláit Kőszegen végezte, majd Sopronba került az Evangélikus Tanítóképző-Intézetbe, ahol tanítói és kántori képesítést kapott Kapi Gyula zenei irányításával. Ezután Budapesten a polgári iskolai tanárképző-intézetben folytatta tanulmányait. 1905 szeptemberétől a soproni Tanítóképző-Intézet tanára lett, ahol két évtizeden át az összes zenei tárgyat (ének, karének, zongora- és orgonajáték, hegedűjáték, zeneelmélet, zenekari gyakorlat) tanította. Férfikari művei mellett zongorakiséretes dalfeldolgozásai ismeretesek, de komponált zongoraműveket és hegedűszonátát is.

*Hamar Gyula*⁶⁵ (*1881, †1976) Kőszegen született, dédapja és apja is kőszegi tanító volt. A középiskola négy alsó osztályáig Kőszegen tanult, ezután a soproni Tanítóképző-Intézetben folytatta tanulmányait, ahol kitűnő minősítésű tanítói oklevelet szerzett. Ezt követően elvégezte a budai Pedagógiumot, ahol polgári iskolai tanári oklevelet, majd az egyetem mellett szervezett tanárképző

⁶³ Eredeti neve Knapp Gyula. Ld. 10., 28., 38., 43. és 53. forrás, továbbá a Kapi családnál lévő kéziratok alapján!

⁶⁴ Ld. 7. forrás 36–40., 9. forrás 27., 14. forrás 6–8. és 55. forrás 305!

⁶⁵ 1912 előtt Hammer néven. Ld. 11., 30. és 31. forrás!

kollégiumban tanítóképző-intézeti tanári képesítést nyert. Tanári szolgálatát 1904-ben a budapesti Deák téri Evangélikus Leánypolgári Iskolában kezdte, azonban 1905-ben meghívták a Kapi Gyula igazgató nyugdíjazása folytán megüresedett tanítóképzői állásra. Amikor 1919-ben az I. világháború után hazatért a hadifogságból, megválasztották az intézet igazgatójává. Kiváló pedagógiai tevékenysége mellett orgonálással és zeneszerzéssel is foglalkozott, emellett az Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán egyházi éneket és zenét is tanított. Az „Evangélikus Népiskola” 1932-ben beindított kántori rovatának a vezetője lett, melynek kottamellékletében a régi mesterek rendszeresen közreadott művei mellett saját és Gárdonyi Zoltán szerzeményeit is megjelentette. 1936-ban nyugdíjba ment, de tovább alkotott. Főleg vokális műveket komponált. Vegyeskari darabok mellett számos művét férfikarra és egyneműkarrá írta, melyek közül többnek a dallamát — olykor a szövegét is — ő szerezte. Harmónium- és orgonakíséretes művei, énekdolgozásai és orgonaművei mellett néhány kamaraművet is írt. Kórusműveit a XX. századi modern áramlatok gyakorlatilag teljesen elkerülték. Ma ismert műveinek száma 98, ami minden bizonnyal kevesebb a teljes zeneszerzői termésénél.

*Gárdonyi Zoltán*⁶⁶ (*1906, †1986) 1931-ben, zenetudományi doktorátusának megszerzését követően került Sopronba. 1931–1941 között az Evangélikus Tanítóképző-Intézet ének- és zenetanára volt. Emellett a soproni Evangélikus Teológián egyházzent tanított, s a Liszt Ferenc Zeneegyesület karnagyaként is működött. Sopronban eltöltött évei első nagy zeneszerzői alkotó-periódusát jelentették, amely időszak egyben kamarazenei tevékenységének virágkora is volt. 1941–1967 között a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola professzora, 1946-tól felszámolásáig a Zeneakadémia protestáns egyházzenei tanszakának vezetője. Az evangélikus egyháznak azonban a legtöbbit az istentiszteleteken is használható orgona- és kórusművei jelentik.

*Fasang Árpád*⁶⁷ (*1912, †2001) a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán zeneszerzést tanult, majd középiskolai és tanítóképző-intézeti ének- és zenetanári képesítést szerzett. 1931-ben kezdődött tíz éves orosházi népiskolai tanítói, majd szarvasi tanítóképző-intézeti tanári szolgálata után 1950-ben került Sopronba, ahol a zeneiskolában, az Óvónőképzőben és a Tanítóképző-Intézetben is tanított. 1953–1954 között a győri Zeneművészeti Szakközépiskola (akkor egyben a Zeneművészeti Főiskola kihelyezett tanárképzője) igazgatója volt, majd a Népművelési, illetve Művelődési Minisztérium osztályvezetője, később főosztályvezetője lett. 1958–1972 között a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola igazgatója volt. Soproni működése idején készült el — az egyházi szolgálatból kitiltott kántorok pótlása érdekében beindított kántorképzés

⁶⁶ Ld. 16., 24. és 36. forrás!

⁶⁷ Az 54. forrás I. köt. 552., 55. forrás 1. köt. 604., és *Evangélikus Élet* LXVI. (2001) 14. sz., valamint Trajtler Gábor (Budapest), Maros Ernő (Sopron) és Kovács Sándor (Sopron) közlései felhasználásával.

problémáinak megoldására— a négyszólamú koráljátékhoz elvezető harmóniumiskolájával. Ez a kötet kibővítve Koráliskola I. címen nyomtatásban is megjelent, amely azóta is az evangélikus kántorképzés tananyagának alapja. Világi kompozíciói mellett számos korálharmonizációval, korárelőjátékkal és kórusművel járult hozzá az evangélikus zenei kincs gyarapításához.

Szokolay Sándor (*1931) nyugdíjba vonulásáig a budapesti Zeneakadémián tanított. 1993-ban Sopronba költözött, ahol ma is rendkívül termékeny világi és egyházi zeneszerzői tevékenységet folytat. Bár nagyszabású egyházi műveit még korábban komponálta, mégis meg kell említeni nevét a soproni evangélikus zeneszerzők sorában.

(Folytatjuk)

A felhasznált forrásmunkákat lásd lapunk előző számának 100–102. oldalain!

Knogler-korabeli számozott basszusos korálkönyv.